

CARTE ROMÂNEASCĂ DE PATRIMONIU

ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII JUDEȚENE „GH. ASACHI” IAȘI

Iulian Marcel CIUBOTARU*

Keywords: old Romanian book, County Library „Gh. Asachi” Iași, mobile cultural heritage, typographic centers, Bishop Gregory of Argeș

Cercetarea vechii culturi scrise, păstrată sub diverse forme (carte tipărită, broșuri, foi volante, seriale, manuscrise, însemnări, reproduceri artistice sau vizuale, litografii), reprezintă un fapt însemnat, nu doar pentru că sunt relevante, în acest fel, informații prețioase despre oameni, fapte și mentalități din trecut, ci și pentru a cunoaște cât mai exact valorile de patrimoniu, depozitat în arhive, biblioteci, muzee. Investigarea acestor urme ale trecutului presupune, de multe ori, efort și pregătire adecvate, dar și înțelegerea unor chestiuni practice privitoare la tipar, literă, legătorie, hârtie etc.

Legislația românească actuală prevede ca bunurile aparținând patrimoniului cultural mobil să fie clasate, pentru a se cunoaște starea lor de conservare și pentru a se evita, pe cât posibil, degradarea sau păstrarea în condiții necorespunzătoare.

Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași deține un fond important de carte veche și rară, păstrată în Depozitul general, într-o sală special amenajată; au fost clasate în patrimoniul cultural național câteva sute de titluri, majoritatea fiind cărți tipărite în marile centre tipografice din Occident, lucrări de o mare valoare bibliofilă și care au fost înregistrate sumar în câteva cataloage¹, descrierea unora dintre ele regăsindu-se, totuși, pe serverul oficial al Institutului Național al Patrimoniului².

Din cartea românească veche, care ne preocupa în materialul de față, au fost expertizate, deocamdată, puține titluri. Sunt și situații particulare, precum lucrările unor autori români, publicate în spațiul german, în veacul al XVIII-lea (Dimitrie Cantemir), care au fost incluse în categoria cărților vechi europene. De asemenea, carte românească s-a tipărit și în alte spații decât cele care au format, până la 1859, Principatele Moldova și Valahia. Aflate sub autoritatea administrativă a unor imperii vecine, intelectualii provinciilor locuite majoritar de români au contribuit la difuzarea culturii scrise, în limba română³. Cărturarii români din Transilvania, Bucovina sau Basarabia și-au tipărit lucrările acolo unde au găsit un mediu propice, favorizând, (și) în acest fel, propagarea ideilor care făceau apel la unitatea națională.

Am ales să prezint, în acest material, câteva tipărituri românești de patrimoniu păstrate la BJ Iași și clasate, în urma expertizei, în categoria juridică Fond sau Tezaur⁴.

*

* Doctor în istorie, bibliograf la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” Iași, iulian.ciubotaru@yahoo.com

¹ I. Kara, *Manuscrise și cărți rare existente în colecțiile Bibliotecii „Gh. Asachi”*. Catalog, fasc. 1, Iași, 1972, 48 p.; fasc. II, Iași, 1974, 68 p.; fasc. 3, Iași, 1982, 64 p.; Cătălin Bordeianu, Luana Troia, *Carte veche în colecțiile Bibliotecii Județene „Gh. Asachi” din Iași (sec. XVI, XVII, XVIII)*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2008.

² <http://www.cimec.ro/>

³ Înainte de 1830, s-au tipărit cărți românești la Buda, Viena, Pesta, Bălgard, Blaj, Cluj, Sibiu, Cernăuți, Bratislava, Brașov, Liov, Oradea, Veneția etc.

⁴ Doar una dintre cărțile prezentate în acest articol face parte din Tezaur: *Respunderea...* lui D. Bojâncă (vezi *infra*).

Loghica/ carea/ acum întâiu s-au tălmăcit în limba patriei, cu îndemnarea Prea(o)sfințitului mitropolit al Ungrovlahiei, Kyr Grigorie/ în zilele bine credinciosului și luminatului nostru domn Grigorie Dimitrie Ghika Vo(i)evod/ într-al cincilea an al domniei Mării Sale/ și s-au tipărit cu cheltuiala iubitorului de D(u)mnezeu Episcop al Argeșului/ Kyr Grigorie/ de carele iaste tălmăcită/ în București/ în Tipografia Sfintei Mitropolii/ în anul măntuirii 1826/de ieromonahul Stratonic tipograful (Fig. 1)

Corpul propriu-zis al lucrării (tipărită cu litere chirilice) conține 304 p.; fila de titlu, dar și celelalte pagini, sunt încadrate într-un chenar tipografic negru; cerneala este de culoare neagră, excepție făcând titlurile capitoletelor, inițialele începuturilor de capitole și o parte din cuvintele din titlu (substantivele proprii), care sunt tipărite cu roșu; exemplarul este foarte bine păstrat, iar legătura e originală (ușor deteriorată); pe versoul paginii de titlu se regăsește stema Munteniei, iar sub ea, câteva versuri (Fig. 2): *Crucea care aicea de corb iaste arătată/ luminatului nostru domn iaste încredințată/ A putea oblădui cu bună norocire/ după a lui D(u)mnezeu plăcută voire/ înmulțească-să dar anii cu fericire/ cum a tuturor cearere iaste cu o glăsuire⁵.*

Pe volum a fost aplicată, la p. 32, 256 și 304, ștampila Colegiului „Sf. Sava” din București, semn că exemplarul a făcut parte, cândva, din fondul de carte al acestei instituții de învățământ.

Conține două însemnări de epocă, aparținând aceluiași personaj, Sterie tipograful; prima, la p. 292, datată februarie 1828: *Această carte s-au dăruit fratelui Oprii, despre pomenire. Cându va ceti a mă pomeni. Sterie tipograf* (Fig. 3); a doua însemnare, la p. 298, cuprinde doar data: *4 mai 1827*.

E posibil ca acest Sterie să fie una și aceeași persoană cu tipograful Stratonic, amintit pe pagina de titlu, care a avut un rol însemnat în tipărirearea cărții. În acest caz, se poate ca *Loghica* aflată la BJ Iași să fi aparținut chiar tipografului, care a recitat-o în mai 1827 și, peste mai puțin de un an, a dăruit-o fratelui Oprea, de la Mitropolia din București. Identitatea dintre Sterie și Stratonic este plauzibilă, mai ales că *Repertoriul tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești* nu înregistrează, în perioada la care ne referim, vreun personaj omonim. Așadar, despre Sterie tipograful nu se cunosc informații în literatura de specialitate. Nu s-a păstrat nicio carte tipărită de el, iar însemnările de pe *Loghica* aflată la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași reprezintă una din puținele sale atestări. La BAR (București) am mai identificat o însemnare a acestui personaj, asternută pe o carte din 1828, tipărită de Matei Băbeanul: *Învățătură creștinească carea acum s-au tipărit tuturor de obște, iar mai ales pentru cei din tagma bisericăescă⁶.*

În schimb, despre Stratonic tipograful se cunosc câteva date. A fost preot și s-a ocupat de scoaterea de sub tipar a unor volume însemnate, printre care, tipărite tot la București, am mai identificat *Doao cuvinte ale sfântului Kassian Râmleanul, pline de tot felul de folos duhovnicesc* (București, 1825, [26 f.])⁷ și *Cuvinte panighirice și moralnice*, de Eufrosin Poteca (București, 1826, 45 p.)⁸.

Autorii *Repertoriului tipografilor*, la care am făcut referire mai sus, îl consideră pe tipograful Stratonic, care e atestat la Mitropolia din București între 1825-1826, identic cu tipograful cu același nume și aceeași demnitate bisericăescă, care a activat la Mitropolia din

⁵ Netranscrisă în *Bibliografia românească veche* (în continuare: *BRV*).

⁶ Informație preluată din catalogul electronic al BAR.

⁷ Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 664.

⁸ Eva Mărza, Florin Bogdan (coord.), *Repertoriul tipografilor, gravorilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508-1830)*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Sibiu, Astra Museum / Techno Media, 2013, p. 261.

Iași, între 1817-1819, tipărind patru cărți⁹. Numele său a rămas strâns legat mai cu seamă de *Liturghia* din 1818, de la Iași, de a cărui tipărire nu doar că s-a ocupat, ci a finanțat integral toate costurile apariției acestei cărți¹⁰.

Precuvântarea *Loghicii* (17 p.) este semnată de traducătorul lucrării, episcopul Grigorie Râmniceanu și a fost redată, parțial, în *BRV*¹¹. Din predoslovie aflăm că episcopul Argeșului a tradus din greacă, pentru prima oară, una dintre cărțile importante ale Sf. Ioan Damaschin, erudit teolog și gânditor important al Bizanțului, care a trăit la cumpăna veacurilor VII-VIII.

Transpunerea în limba română a presupus anumite dificultăți, căci limbajul filosofic era, la 1826, abia la începuturile constituiri sale. Aportul tălmăcitorului a fost deosebit, motiv pentru care numele autorului (Sf. Ioan Damaschin) nu este menționat pe pagina de titlu, iar în *BRV*, înaintea titlului, figurează numele episcopului de Argeș, Prea Sfințitul Grigorie. Iată ce afirmă acesta în prefață: *Deci încă mai denainte știind eu că unii din dascălii altor limbi, poate de vreo patimă răpindu-se, nu lipsesc a zice, că cu neputință iaste a să muta filosofia și în limba românească, pentru săracia zicerilor și a numirilor, am pus toată osârdia de am tălmăcît și pre cele mai nelesnicoase graiuri și nume, păzind de aproape pre înțelegerea tălmăcirii, pentru ca să rămâie greșită și deșartă părerea acelora și să se arate prin lucru dovedit, cum că toate limbile, fără osebire, sunt îndemnate la toate științele.*

După partea introductivă, urmează un cuvânt dedicat *Prea cuviosului și de Dumnezeu cinstitului părinte Kosma, Preasfințitului Episcop al Maiuma* (p. 18-24) și Cuprinsul (p. 25-32), însemnat pentru terminologia filosofică a vremii; la sfârșit, se găsește o Scară (a) celor ce să cuprind într-această *Logică* (p. 293-298) și un *Lexiconaș al zicerilor și numirilor celor nouă, care acum de nevoie pentru înțelegerea aceștii Loghici s-au găsit din însăși limba noastră românească* (p. 299-304).

Episcopul Grigorie Râmniceanu (cca. 1763-20.07.1828) a fost unul dintre ierarhi imporanți din veacul al XIX-lea. Pe când era ieromonah, la Episcopia Râmnicului, a copiat aproximativ 15 manuscrise; mai apoi, a diortosit mai multe cărți, pe care le-a prefațat și în care și-a expus ideile istorice și filosofice, de factură iluministă. A fost profesor la Școala de la „Sf. Sava” (București), iar la 13 februarie 1823, a fost ales episcop al Argeșului, păstorind până la moarte¹². Prefața la *Logica* din 1826 e considerată una din cele mai interesante scrimeri ale sale, în cuprinsul căreia alcătuiește un profil moral poporului român, pe care-l consideră înțelept „nu atât prin studiul cărților, cât prin înțelegerea dobândită în timp, din experiența vieții”¹³.

Ediția din 1826 a *Loghicii* a fost transliterată și publicată la 181 ani de la apariția ei¹⁴ (retipărăită cinci ani mai târziu). Am observat câteva neconcordanțe între această ediție, descrierea din *BRV* și exemplarul păstrat la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași. De exemplu, în timp ce în primele două surse se precizează, în titlu, că volumul a fost publicat „într-al patrulea an al domniei Măriei Sale”, pe exemplarul păstrat la Biblioteca Județeană „Gh. Asachi” din Iași se menționează că apariția *Loghicii* s-a petrecut „într-al cincilea an al domniei Măriei Sale”, semn că tipărirea acestui exemplar s-a produs după 30 iunie 1826, când Grigorie

⁹ Ibidem.

¹⁰ Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Tara Moldovei până la 1829*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, p. 69.

¹¹ Ion Bianu, Nerva Hodoș, *BRV (1508-1830)*, vol. III (1809-1830), București, Atelierele Socec, 1936, nr. 1280, p. 503-505.

¹² Vezi Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, ediția a II-a, revăzută și întregită, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 413; Daniela Luminița Lupu, *Tiparul și carteau în Tara Românească între anii 1716-1821*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 272 și u.

¹³ Algeria Simota, *Grigore Râmniceanu*, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 415-416.

¹⁴ Vezi Sf. Ioan Damaschin, *Logica*, tălmăcită în limba patriei de Kir Grigorie [Râmniceanu], episcop al Argeșului, ediție îngrijită și studiu introductiv de Adrian Michiduță, postfață de Gabriela Braun, transliterare de Aurelia Florescu, Craiova, Editura Sim Art, colecția Biblioteca de filosofie universală, 2007, 210 p.; vezi și ediția a II-a a acestei lucrări, revăzută și îmbunătățită, Craiova, Editura Aius, 2012, 206 p.

Dimitrie Ghica trecuse în al cincilea an de când se afla pe tronul Munteniei (își începuse domnia la 30 iunie 1822). E o dovadă clară a faptului că celealte exemplare (cele mai numeroase, după cum se va observa mai jos) au fost tipărite înaintea acestei date.

În mai multe biblioteci din România se păstrază exemplare din cartea care face obiectul cercetării de față. Menționez că, în descrierea acestora, disponibilă fie în cataloage tipărite, fie în baze de date electronice, se precizează, acolo unde catalogatorul a redat toate informațiile prezente pe pagina de titlu¹⁵, că *Loghica* a apărut în al patrulea an al domniei lui Grigorie Dimitrie Ghica; oferim, mai jos, câteva exemple: Biblioteca Muzeului Municipiului București¹⁶, Biblioteca Academiei Române – filiala Iași¹⁷, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” Dolj¹⁸, Biblioteca Județeană Astra Sibiu¹⁹.

La Biblioteca Academiei Române se păstrează nu mai puțin de 11 exemplare din *Loghica* Sf. Ioan Damaschin. Dintre acestea, două exemplare nu au pagina de titlu (nr. inv. 5339 și 5348), iar un altul a intrat recent în colecția fondului de carte (2007), făcând parte din biblioteca lui Virgil Cândea. Toate exemplarele păstrate la BAR au fost tipărite într-al patrulea an al domniei lui Grigorie Dimitrie Ghica, cu excepția exemplarului nr. 8 (nr. inv. 5343), care, la fel ca exemplarul prezentat de noi aici, e din al cincilea an al domniei voievodului menționat²⁰.

La Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași se păstrează șapte exemplare din *Loghica* Sf. Ioan Damaschin. Au fost descrise sumar în anii optzeci ai secolului trecut²¹; cercetarea lor ne-a oferit posibilitatea să observăm câteva aspecte inedite privitoare la această carte; toate cele șapte exemplare sunt tipărite în al patrulea an al domniei lui Grigorie Dimitrie Ghica. Majoritatea volumelor sunt într-o stare foarte bună de conservare, doar cel de la cota RV I 158 este deteriorat, iar ultimele file sunt mâncate de cari, fiind parțial distruse. Deși face parte din aceeași ediție, tocmai acest exemplar are unele particularități, care-l deosebesc de celelalte. O însemnare din secolul al XIX-lea, care poate fi citită doar parțial, întrucât fila a fost mâncată de cari, relevă că *[s-a] dat părintelui stareț de la M-reia Neamț una mie (1000) lei pentru car și domnul Jánică Popovici au dat cinci sute (500), când au înmormântat pe scumpul lui tată, în ziua de 2 mai*. Am mai observat că, pe acest exemplar, versurile stemei sunt diferite față de versurile aflate pe toate celelalte exemplare cunoscute; le redăm, în continuare: *Această pecete I(isus) H(ristos) o au gătit/ Și Domnului Grigorie o au dăruit/ Ca să poată stăpâni cu bună voire/ îndelungându-l pre el întru norocire/ Crucea și corbul ce în această pecete însemnează/ Pre Grigorie Ghica Domn țării îl adeverează/ Mulți ani Dumnezeu să-i dăruiască/*

¹⁵ Cele mai multe din cataloagele tipărite și descrierile electronice se limitează la redarea titlului prescurtat, fără menționarea tuturor informațiilor de pe pagina de titlu (câteva exemple: Mircea Filip, *Carte românească veche în Biblioteca „G. T. Kirileanu” Piatra Neamț*, bibliografie adnotată, ediția a doua, îngrijită de Viorel Savin, Piatra-Neamț, Editura Conta, 2013, p. 116; *Carte veche românească în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare București*, prefață de Virgil Cândea, București, 1972, nr. 295, p. 205; Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărții românești vechi din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 1991, nr. 667, p. 236; Otilia Urs, *op. cit.*, nr. 528, p. 670-671; Martin Bodinger, *Catalogul cărților rare și prețioase*, vol. 3, *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași. Catalog adnotat*, Iași, 1976, nr. 560, p. 376).

¹⁶ Victoria Roman, *Cărți tipărite la București, în perioada 1821-1848, aflate în Biblioteca Muzeului de Istorie a Municipiului București, în București: materiale de istorie și muzeografie*, VII, 1969, p. 194; Ștefania-Cecilia Ștefan, *Catalogul cărții românești vechi și rare din colecția Muzeului Municipiului București (1648-1829)*, București, Cimec, 2008, nr. 58, p. 152-154.

¹⁷ Exemplar clasat în categoria juridică Fond, prin OMC 2550/ 09.09.2008, disponibil pe CIMEC.

¹⁸ Exemplarul păstrat la această instituție a fost transliterat și publicat în 2007 (vezi *supra*).

¹⁹ Bogdan Andriescu, Silviu Borș, *Carte românească veche în colecțiile Bibliotecii Județene Astra Sibiu (1801-1830). Catalog*, Sibiu / Cluj-Napoca, Editura Armanis / Editura Mega, 2013, p. 228 (cu menținea că numele tipografului e redat Stratomir).

²⁰ Mulțumesc și aici colegului Silviu-Constantin Nedelcu, bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, pentru că a avut amabilitatea de a-mi oferi informații prețioase despre exemplarele păstrate la BAR.

²¹ Martin Bodinger, *op. cit.*, p. 376.

Și toată Tara Rumânească să o oblăduiască.

Faptul că, deocamdată, câteva exemplare identificate de noi se deosebesc de celealte, arată că *Loghica* a cunoscut cel puțin trei tiraje, între care există mici deosebiri, motiv pentru care ar fi de dorit, pe viitor, o cercetare minuțioasă a exemplarelor păstrate, pentru a se vedea dacă nu e vorba chiar de o altă ediție, deși toate au fost tipărite în același an.

*

Pilde/filosofești/ care s-au tipărit acum/ a doao oară, în zilele prea/ luminatului domn Io/ Nicolae Costandin/ Caragea voevod, cu chieftuiala iubitorului/ de D(u)mnezeu, Kiriu Kir/ Filaret epi(s)cop (al) Râm(nicului)/ în sfânta Episcopie a Râm(nicului)/ la anul de la Is. Ch. 1783/ s-au tipărit de popa Costandin Mihai Popovici tip(ograf) Râmniceanul (Fig. 4)

Conform *BRV*, în același an (1783) în care a fost editat volumul pe care îl prezentăm aici, a mai apărut o ediție a *Pildelor filosofești*²², însă era o variantă abreviată, căci număra doar 118 p., pe când volumul de față are 140 file numerotate (280 p.). Prima ediție din 1783 a fost diortosită de Mihail Sibianul și Radu Râmniceanul²³, pe când cealaltă, la care ne referim, l-a avut editor pe ieromonahul Grigorie Râmniceanu, viitorul episcop. Aflăm acest lucru de la sfârșitul cărții, unde se precizează: *Tipăritus-au această sfântă și dumnezeească carte prin ostensuala diortosirii smeritului între ierodiaconi Grigorie Râmniceanu. Orânduit fiind purtătoriu de grijă al Tipografiei Gheorghe Nicolaovici.*

O analiză atentă a relevat că exemplarul descris în *BRV*, vol. II, poz. 460, care se referă la varianta prescurtată a *Pildelor* din 1783, a fost imprimat, în realitate, la Sibiu²⁴, oraș în care aceeași lucrare va fi retipărită, în 1795²⁵, la inițiativa Societății Filosofice din Ardeal, „ca urmare a incluzerii ei pe lista cărților pe care intelectualii transilvăneni începeau să le publice pentru luminarea neamului românesc”²⁶.

Pildele filosofești au fost traduse din greacă, de mitropolitul cărturar Antim Ivireanul, și tipărite, inițial, în 1713, la Târgoviște, fiind dedicate lui Constantin Brâncoveanu²⁷. Varianta grecească a fost publicată la aceeași tipografie din Târgoviște, tot în 1713, purtând titlul *Maxime filosofice*²⁸; volumul e singurul din cele cinci cărți apărute în acest an, redactat în altă limbă decât română.

Cu un vădit caracter didactic și moral, *Pildele* arată sferă largă de preocupări ale celui mai învățat mitropolit muntean. Fiind, totuși, muncă de traducere și adaptare, *Pildele* nu au fost incluse în edițiile de opere ale lui Antim²⁹ și apar cu totul aleatoriu în biobibliografia sa (în unele studii închinate acestui ierarh nici nu sunt menționate).

Alexandru Duțu, bun cunoscător al culturii scrise a veacului al XVIII-lea, a cercetat cu minuțiozitate edițiile *Pildelor* și a constatat că varianta originală a acestei cărți a apărut în 1694, la Paris, fiind opera unuia dintre cei mai de seamă orientaliști ai epocii, Antoine Galland. Titlul lucrării este următorul: *Les bons mots et les Maximes de Orientaux. Traduction de leur ouvrage*

²² *BRV*, vol. II (1716-1808), București, Atelierele Socec, 1910, nr. 460, p. 280.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Dan Răpă-Buicliu, *Cartea românească veche. Studia bibliologica*, cuvânt înainte de Virgil Cândeа, Galați, Editura Alma, 1999, p. 128 și p. 134, nota 8, cu menținerea: „locul de imprimare omis este Sibiu”; Martin Bodinger, *op. cit.*, nr. 199, p. 159; Ioan Chișniș, Niculina Iacob, Eva Mârza et alii, *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale / Old Romanian Book in the Habsburg Empire (1691-1830). Recovery of a cultural identity*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, p. 687.

²⁵ *BRV*, vol. II, nr. 590, p. 376.

²⁶ Daniela Luminița Lupu, *op. cit.*, p. 418.

²⁷ *BRV*, vol. 1 (1508-1716), București, Atelierele Socec, 1903, nr. 165, p. 487-489.

²⁸ *Ibidem*, nr. 166, p. 489.

²⁹ Vezi, de exemplu, Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, Editura Minerva, 1972.

*en arabe, en persane et en turc. Avec des remarques*³⁰. La începutul secolului al XVIII-lea, lucrarea lui Galland va fi tradusă în italiană de către Anton Maria Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, iar varianta grecească de la Târgoviște se datorează lui Ioan Avramios, predicatorul Curții³¹. Întrucât la baza tuturor acestor reeditări a stat modelul cărții franceze a lui Galland, merită precizat că un exemplar din volumul tipărit în 1694 a fost adus la București, probabil în 1700, de către Răducanu Cantacuzino, fiul stolnicului³².

Destinul acestei cărțuii e de o maximă importanță pentru istoria culturii noastre, iar varianta din 1713 a *Pildelor*, datorată lui Antim Ivireanul, deschide un lung drum al circulației acestei cărți, atât în manuscris, cât și în viitoare reeditări. Considerată *carte de desfătare*, lecturată atât în mediul monastic, cât și în cel laic, *Pildele* nu doar că au fost tipărite la Sibiu și Râmnic, în 1783, și iarăși la Sibiu, în 1795, ci au apărut și la Iași, în 1786, la tipografia Mitropoliei, fiind incluse în *Octoihul mic*, îngrijit de mitropolitul Leon Gheuca³³, dar și în 1844, la aceeași tipografie moldavă.

Ediția de la Râmnic a *Pildelor*, care ne preocupa aici, diortosită și *adăugită* de Grigorie Râmniceanu, este, în realitatea, opera acestuia. Cercetând cele 25 de manuscrise ale acestei cărți, precum și edițiile tipărite, Al. Duțu constata că volumul exprimă evoluția mentalităților pe tot parcursul celui de-al XVIII-lea veac românesc³⁴, căci fiecare copist sau editor a renunțat la unele maxime și a adăugat altele, generate de situația politică sau socială a vremii sale.

Cartea, în format mic (14 x 9,5 cm), este într-o stare bună de conservare, iar legătura, de culoare neagră, este ușor deteriorată; o parte din coperta IV este ruptă și permite lectura unei file inserate, tipărită în alfabet de tranziție (din căte se poate citi, pare a fi pagina care conține informații despre abonamentele a *Magazinului istoric pentru Dacia*).

Titlul este încadrat într-un chenar tipografic negru, iar cerneala e în întregime neagră. Pe versoul foii de titlu (nenumerotată) se află stema Munteniei, iar sub ea următoarele versuri: „*Stihurile peceții/ Io N(i)c(olae) KK VV/ Acest semn ce corbul îl arată/ Domnului Nicolae într-această dată/ Ca să poată stăpâni cu bună voire/ îndelungându-l pre el întru norocire.*”³⁵

Pildele ocupă cea mai mare parte a cărții, însă ultimele 26 f. conțin rugăciuni; pagina care desparte cele două părți redă, sub formă de ilustrație, icoana Mântuitorului, încadrat de Fecioara Maria și de Sf. Ioan Botezătorul; rugăciunile de la sfârșit sunt următoarele: *Rugăciune în toate dimineațile, când să scoală creștinul din somn; Rugăciune de luni; Rugăciune de marți; Rugăciune de miercuri; Rugăciune de joi; Rugăciune de vineri; Rugăciune de sâmbătă; Rugăciune de toate zilele, cătră Născătoarea de D(u)mnezeu; Rugăciune mai nainte de ispovedanie.*

Exemplarul conține, pe ultima filă, două însemnări de epocă, incomplete, așternute, probabil, de foști proprietari. De asemenea, conține însemnări din secolul al XIX-lea: „*Aqueastă cărticică este a subsemnatului Pleșioianu, comuna Pleșioiu, Plasa Dobra*”; altă însemnare, același scris: „*Triumful este principiul cel mai principal. Preot Ioan Plessoianu 1896.*”

Finanțatorul acestei ediții, episcopul Filaret al Râmnicului (a păstorit între 1780-1792), viitor mitropolit al Ungrovlahiei (6 septembrie 1792-25 septembrie 1793), a tipărit, în perioada episcopatului său la Râmnic, peste 25 de cărți, unele dintre acestea fiind traduse din greacă de

³⁰ Alexandru Duțu, *Coordinate ale culturii românești în secolul al XVIII-lea (1700-1821). Studii și texte*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 47.

³¹ *Ibidem*.

³² Dan Răpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta, I (1536-1830)*, cuvânt înainte de Dan Simionescu, Galați, Editura Alma, 2000, nr. 165, p. 226.

³³ Al. Duțu, *op. cit.*, p. 50.

³⁴ *Ibidem*, p. 59.

³⁵ Versurile sunt imitate, însă adaptate contextului, după *Molitvenicul* din 1758, tipărit la Râmnic (*BRV*, vol. II, nr. 308, p. 142-143).

el însuși³⁶. E o figură luminoasă în istoria Bisericii românești³⁷, deși a fost nevoit să se retragă din demnitatea de mitropolit; a murit în 1794, la Căldărușani.

Preotul Constandin Mihailovici³⁸, care s-a ocupat de publicarea acestei cărți, a fost un tipograf și gravor cunoscut, descendant al unei familii preoțești, care a reușit să tipărească, în activitatea sa, aproximativ cincisprezece cărți. A fost fiul tipografului Mihai Atanasievici și frate cu Dimitrie Mihailovici. După apariția *Pildelor* apare menționat abia la 1787, când a imprimat, împreună cu fratele său, Dimitrie, ultima sa carte cunoscută, *Liturghiile*³⁹.

Gheorghe Nicolaovici, purtătorul de grijă al tipografiei era, de fapt, administratorul tiparnei, pus în această slujbă de episcopul Filaret, în vremea căruia Tipografia Râmnicului a cunoscut apogeul. S-a presupus că acest Nicolaovici era originar din Brașov, fiind din familia cărturarilor Nicolau⁴⁰.

Deși este o ediție îngrijită tipărită, *Pildele* din 1783 rămân modeste în raport cu celelalte cărți apărute la Râmnic. Lipsesc motivele vegetale sau florale, cerneala colorată sau ilustrațiile tipografice. Dar poate că acest fapt nu e întâmplător. Să nu uităm că opul e unul din puținele tipărite la Râmnic cu un vădit *caracter laic*, nefiind carte liturgică. Îngrijite de Grigorie Râmniceanu, *Pildele* rămân un bun exemplu al devenirii acestui cărturar, din treapta de ierodiacon spre aceea de arhieeu și excelent tipograf.

*

Învățatura hristiană/ sau/ în scurt sfîntita istorie/ și/ catihizis, al Bisericei drept-credincioase/ de pe limba rosiană adus pe românie/ pentru întrebuițarea shoalelor naționale, Eșii, în Tipografia Albinei, 1836, 3 f., 87 p. numerotate, 1 p. erată (nenumerotată) (Fig. 5.)

Traducătorul lucrării a fost scriitorul Gheorghe Asachi (1788-1869), care a tipărit lucrarea din necesități didactice. Pe versoul foii de titlu se regăsește următoarea povață: *Ca niște prunci de curând născuți să iubiți laptele cel cuvântător și fără vicleșug, ca prin trânsul să creșteți spre mântuire. A. Petru V.V.*

Tabla materialurilor cuprinsă în această carte se află la început, distribuită pe două pagini nenumerotate și are următorul conținut:

Înainte cuvântare; Despre facerea lumii; Fericita stare a oamenilor din tâiu; Păcatul, moartea și nădejdea mântuirei; Neamul omenesc până la potop; Neamul omenesc după potop și ieșirea poporului; Abraham și cișlalți patriarhi ai evreilor; Jidovii în Egipt; Legea și Sfânta Scriptură; Înstreinarea prin pustie și intrarea în pământul făgăduinței; Judecătorii; Împărații; Profeții sau prorocii; Iudeii în Babilon; Epoha septămânilor lui Daniil; Ioan, Înainte mergătorul lui Hristos; Buna vestire; Nașterea Mântuitorului nostru Isus Hris(tos); Tăera împrejur și întâmpinarea Domnului; Uciderea pruncilor; Botezul Domnului; Propoveduirea lui Hristos. Apostolii; Rugăciunea Domnului; Pildele lui Hristos; Minunile lui Hs.; Schimbarea la față a Domnului; Învierea lui Lazăr. Intrarea Domnului în Ierusalim; Iuda vânzătorul; Cina cea de taină; Patimile Domnului nostru Is. Hs.; Sâmbăta mare; Învierea lui Hs.; Înălțarea Domnului. Pogorârea Sf. Duh; Faptele Sf. Apostoli; Sfântita Scriptură a legii cei noui;

Adăogire cătră Sfântita Scriptură: Despre deosebite învățături hristiane; Pentru simbolul credinței; Pentru rugăciunea Domnului; Pentru zece poronci;

Adăogire cătră catihisul: Legirea cea mare a purtării; Ce să atinge cătră Dumnezeu,

³⁶ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 179-180.

³⁷ Pentru activitatea sa editorială, vezi Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească de Râmnic (1701-1830)*, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, 2005, p. 72-88.

³⁸ Descriind această ediție a *Pildelor*, unii autori au identificat în Constandin Mihailovici două persoane distincte, respectiv popa Constandin și Mihai Popovici Râmniceanul (vezi Elena Mosora, Doina Hanga, *op. cit.*, nr. 235, p. 103; Otilia Urs, *op. cit.*, nr. 241, p. 404).

³⁹ Daniela Luminița Lupu, *op. cit.*, p. 306-307.

⁴⁰ *Ibidem.*

Domnitoriu, cii mai mari, casnicii (slugile), lucrările slujbei, sine.

Înainte cuvântarea este semnată de Gh. Asachi; redăm, mai jos, transcrierea integrală a prefeței: *Religia este sfîntita legătură între Dumnezeu și omul, între ceriul și pământul. Învățatura ei ne îndreaptă cătră cunoștința și serbarea Domnului și a sfintelor Sale legiuri, ea ne deșteaptă și ne îndeamnă cătră evlavie și cătră fapte plăcute Lui, precum sănătatea: îndatoririle cătră sfânta noastră drept-credincioasă Biserică, cătră părinți, cătră domnitoriu, dar și cătră aproapele./ Prin pazirea unor asemenea datorii, află omul în viață har înaintea ziditorului său și măntuirea în altă lume, căștigă dragostea viețuitorilor, bun nume și prin plinirea acestor sporesc familiile și statul./ Fiind deci religia temeiul pe carele (se) razimă ființa și viitorimea omului, apoi atât părinții cât și învățătorii, cărora (le) este încredințată (l)um(i)narea tinerimei, vor pătrunde însămnata sarcină pusă asupra lor, de a li împărtăși aceste sfinte adevăruri cu râvnă și lămurire, atât prin cuvânt cât și prin pilde, având cu răspundere a da samă despre plinirea unei asemenea mari îndatoriri./ Această cărticică, menită pentru a da tinerimei cele întâi cunoștință hristiane, deosebită fiind prin metodă înlesnitoriu, traducându-să de pe limba roșiană, după oficioasa orânduire și cu binecuvântarea Preasfințitului nostru Arhipăstoriu și Mitropolit D.D. Veniamin, întâiul epitrop al shoalelor publice, am dat-o la lumină spre folosul obșesc./ Aga Gheorghe Asachi/ Ești, 30 august 1836.*

Exemplarul este într-o stare bună de conservare, pe pagina de titlu se află o ilustrație reprezentând o siluetă feminină care ridică o cruce, simbolul victoriei. Legătura e de culoare albastră, iar pe copertă apare inscripționat *Premie pe anul 1843*, semn că a fost oferită, probabil unui elev, ca recompensă în anul școlar 1842-1843.

*

Respundere/ desgurzătoare/ la/ cărtirea cea în Hale în anul 1823 sub titula/ „Erweiss, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind”/ (adecă arătare, cum că românii nu sunt viață/ de romani) de K. Konsiliar de *** făcută/ la cară se adau să arătare cu scriptori verednici de credință întărătită: cum că românii sănătate adevărăți strănepoți a romanilor/ întâiu latinesce țesută, iară acuma în linba daco-romanească preîntoarsă, tot de același autor/ Damaschin Th. Bojâncă/ la Înalta Tablă Crăiască a Ungarii jurat notaroș/ la Buda/ în Crăiasca Tipografie a Universitaței ungurești/ din Pesta/ 1828, I [f.], 120 p. (Fig. 6)

Pe versoul paginii de titlu se găsește un motto, în limba latină și în română: *Vis Consilii expers mole ruit sua – Horațius / Tot lucrul fără socotință de sine singur se surpă – Horațiu.*

Așa cum se specifică în titlu, lucrarea a apărut mai întâi în limba latină, având următorul titlu: *Animadversio in dissertationem Hallensem sub titulo: Erweiss, dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind*, fiind semnată de Damasceno Th. Bozsinka (Pestini, Typis Ludovici Landerer de Füskút, 1827, 56 p.).

Prefața⁴¹ (p. 1-10) este scrisă de același Damaschin Bojâncă (1802-1869), istoric și publicist, bănățean de origine, dar stabilit în Moldova, unde a fost profesor la Academia Mihăileană, rector al Seminarului de la Socola și ministrul Dreptății în vremea lui Alexandru Ioan Cuza.

Lucrare în întregime polemică, în care autorul respinge cu argumente solide ideile lui Sava Tököli, sărb de origine, însă maghiarizat, care combătea romanitatea românilor și susținea că acest popor e de factură slavă. *Respunderea* e plină de trimiteri la istorie, etnografie, filologie; conține note de subsol și trimiteri la autori din literatura de specialitate; Bojâncă citează, în sprijinul tezelor sale, pasaje întregi în germană sau latină. La p. 99 găsim un *Apendice prin cară se vădește descălecarea românilor de astăzi din Dacia, de la romani, cei prin împăratul Traian din împărăția romană în Dacia aduși*. Argumentele filologice sunt expuse pe

⁴¹ Transliterată în BRV, vol. III, nr. 1357, p. 569-571.

mai multe pagini, iar autorul recurge la comparații lingvistice, care conving lectorul de veridicitatea ideilor; de exemplu, la p. 103 este așezată, pe două coloane, rugăciunea *Tatăl nostru*, în „galică” (franceză) și română.

Disputa cu privire cu originea românilor era, în epocă, intens dezbatută. Au contribuit la aceasta și publicațiile corifeilor Scolii Ardelene, în special Petru Maior, cu a sa *Istorie pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812); însuși autorul acestei lucrări, văzând polemicile născute de cartea sa, a tipărit, doi ani mai târziu, o broșură intitulată *Animadversiones in recensionem de origine Valachorum in Dacia* (Buda, 1814)⁴², tradusă de Damaschin Bojâncă și inclusă în ediția a doua a *Istoriei*, apărută în 1834⁴³.

La ultima pagină a *Responderii* se găsește nota censorului: *Imprimatur Pestini die 23-a Novembris 1827, Joannes Theodorovits m.p.G.n.u.R. Parochus Pestiensis, Venerabilis Consistorii Assesor, et Librorum Valachicorum Int. R. Censor.*

Textul e tipărit cu cerneală neagră, fără ornamente; cuprinde o singură ilustrație, la p. 11, de mici dimensiuni (un copil încunjurat de cărți, surprins când așterne, cu o pană, rânduri într-un caiet). Exemplarul este într-o stare bună de conservare, dar coperta nu pare originală. Pe pagina de titlu și la p. 11 (sub ilustrație), găsim o stampilă cu numele unui fost proprietar: Valeriu Ignea; autograful acestuia, în creion, se găsește la pagina 3 (complet) și doar semnătura (Ignea) pe pagina de titlu⁴⁴.

*

Prescurtarea/ istorii universale/ tălmăcită după cea eliniească în limba noastră/ românească și închinată la iubitorul de neam/ marele dvornic și vistier al Principatului/ Valahiei/ domn(ul) Mihail Dimitrie Ghica/ cu a căruia osârdie și cheltuială s-au tipărit/ spre trebuința școalelor noastre și obștescul/ folos al neamului românesc/ de cuviosul egumen al Mănăstirii/ Sfântului Ioann din București/ kir Grigorie

Conține tomurile I-IV, care nu sunt legate împreună.

Tomu I (1826) cuprinde 12 f. numerotate în chirilică, 340 p. numerotate cu litere arabe, alături de o erată; mențiunea și dată în tipar la privilegiata tipografie din București, supt eforia dumneelor boerilor Răducanul Clinceanul biv vel stolnic și Dimitrache Topliceanul biv vel serdar se regăsește pe fiecare volum în parte⁴⁵.

Pe versoul foii de titlu: *Fiiul învățat, înțelept va fi și pre cel neînvățat slugă va avea – Solomon.*

Egumenul Mănăstirii Sf. Ioan din București, ieromonahul Grigorie, a tradus din greacă *Prescurtarea istoriei universale*, lucrare apărută în 3 volume, la Viena, în 1812; ediția vieneză era, la rândul ei, o traducere, a lui Atanasie Staghiritul, din opera unui scriitor francez, Louis Domairon (1745-1807), *Les rudiments de l'histoire ou idée générale et précis des peuples les plus célèbres, tant anciens que modernes*, apărută la Paris, în 1801, în 4 volume⁴⁶.

Egumenul Grigorie este și semnatarul încinării *Prea blagocestivului și de bun neam marelui dvornic și vistier al Prințipatului Valahiei, Domn Mihail Dimitrie Ghica și, de asemenea, al cuvântului Cătră cetitorii*⁴⁷, în cuprinsul căruia face apologia istoriei ca disciplină, afirmând: *Istoria este de mare folos la toți oamenii de opște, pentru că ne pune înainte tot felul de pilde, ca un bun povătuitor [...] Istoria este de trebuință la toți oamenii, mai vârstos la cei*

⁴² Ibidem, nr. 854, p. 105-106.

⁴³ Constantin Mâlinaș, *Catalog de carte românească veche (1643-1830)*, cuvânt înainte de Dan Simonescu, Oradea, Editura „Mihai Eminescu”, 1993, nr. 98, p. 102.

⁴⁴ Bibliografia dedicată acestui volum se regăsește în *Cartea românească veche în Imperiul Habsburgic*, p. 564-565.

⁴⁵ Cei doi boieri menționați au fost, aşa cum se precizează pe pagina de titlu, eforii Tipografiei, în vremea cărora a fost tipărită și *Legiuirea lui Caragea* (1818).

⁴⁶ BRV, vol. III, nr. 1278, p. 499.

⁴⁷ Ambele texte au fost transliterate și reproduse integral, în *ibidem*, p. 495-499.

ce stăpânesc noroade și la cei ce se află în slujbele împărațiilor, căci într-însa pot afla bunele și relele aşzământuri.

Traducătorul a făcut și opera de adăugire, căci mărturisește: *Îndemnându-mă și eu de iubitul de neam, Domn Mihail Ghica, am tălmăcit aceasta în limba noastră românească, lângă care adăogând și Istoria Dachilor, Avarilor, Bolgarilor și a Sârbilor până acum, în zilele noastre.* Precum ceilalți traducători ai vremii, egumenul Grigorie a întâmpinat dificultăți, generate de sărăcia vocabularului.

Primul tom cuprinde date istorice: *De la zidirea lumii până la despărțirea oamenilor; Începutul neamurilor; Istoria Sfântă*, date despre patriarhii și proorocii veterotestamentari, despre istoria poporului evreu și, în general, despre istoria antică (Egipt, Pergam, Macedonia, Africa, Asia).

Tomul 2 (1826) conține 236 p. și prezintă istoria romană și bizantină.

Tomul 3 (1827) conține 260 p., alături de 1 f. erată; reproduce date istorice despre *Împărația Apusului*, a Italiei după stricarea împărației romanilor, a Ghermaniei; a Galiei în epoca medievală și modernă.

Tomul 4 (1827) conține 267 p. și începe cu prezentarea istoriei britanicilor, a scoțienilor, irlandezilor, portughezilor; ni se oferă informații despre Neapole, Sicilia, Malta, Toscana, Veneția, Mediolan (Milano), Genova, Corsica, Sardinia, Elveția, Geneva, Boemia, Prusia, Ungaria, Polonia, Danemarca (numită *Dania*), Rusia, Turcia, țările Asiei (Mongolia, China), Africa, America, Dacia, istoria avarilor, bulgarilor și sârbilor. (Fig. 7)

Starea de conservare a celor patru tomuri este foarte bună, iar legătura este originală. Cerneala tipografică folosită e, în întregime, neagră.

OLD ROMANIAN BOOK IN THE COLLECTIONS OF THE COUNTY LIBRARY "GH. ASACHI" IAȘI

This study captures some aspects regarding the mobile cultural heritage that can be found in the County Library „Gh. Asachi” Iași; the text analyzes five old Romanian books, printed until the middle of the 19th century. The investigation of these precious documents of the old culture written in the Romanian Countries allowed the observation and highlighting of less known or even unpublished information regarding the editions of rare books, their typographies, the patrons, the publishers or the existing prints.

The books analyzed by us are the following: *Loghica*, by St. Ioan Damaschin (Bucharest, 1826), *Pilde filosofești* (Râmnic, 1783), *Învățătura hristiană* (Iași, 1836), *Respundere dezgurzătoare* (Buda, 1828) and *Prescurtarea istoriei universale* (Bucharest, 1826-1827, four tomes).

We mention that the description of these volumes gave thorough analysis of authors and translators, less known in the specialized literature, which is why we consider our intervention useful, because it provides clarifications and news about the old Romanian book and makes use of the existing heritage in the County Library „Gh. Asachi” Iași.

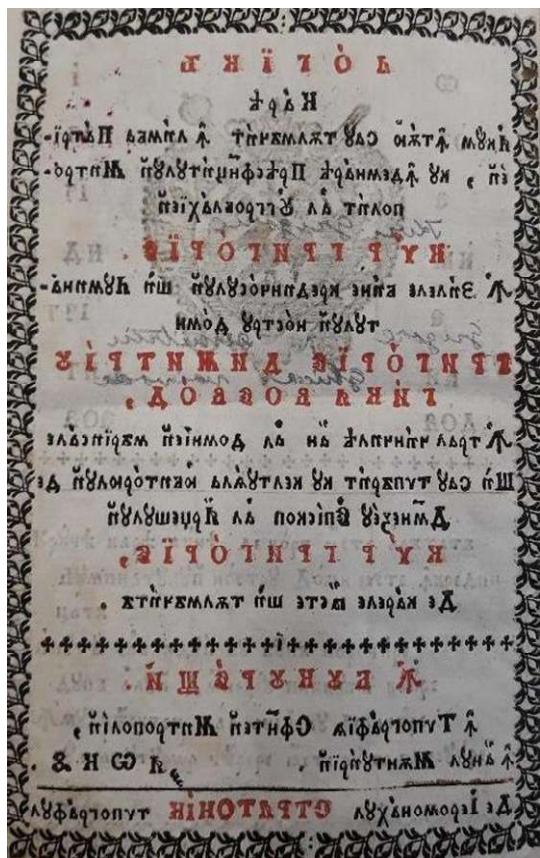

Fig. 1.

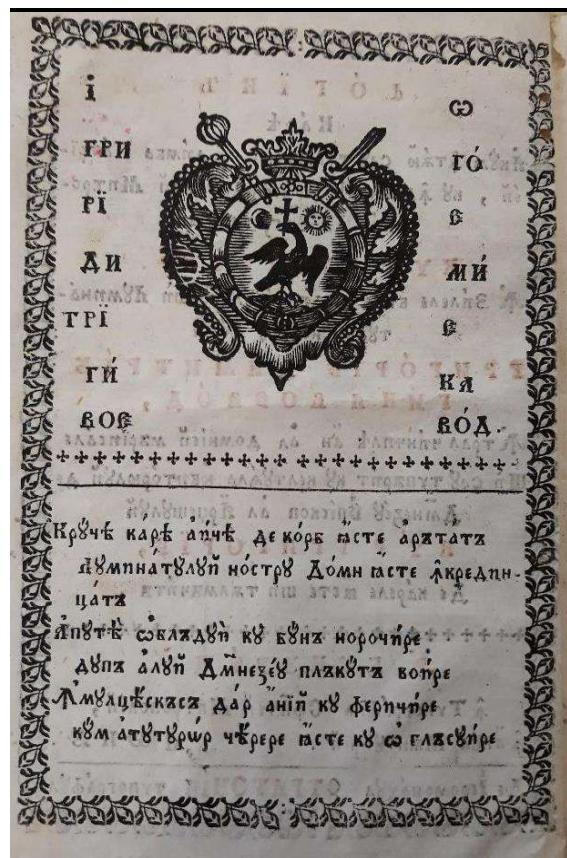

Fig. 2.

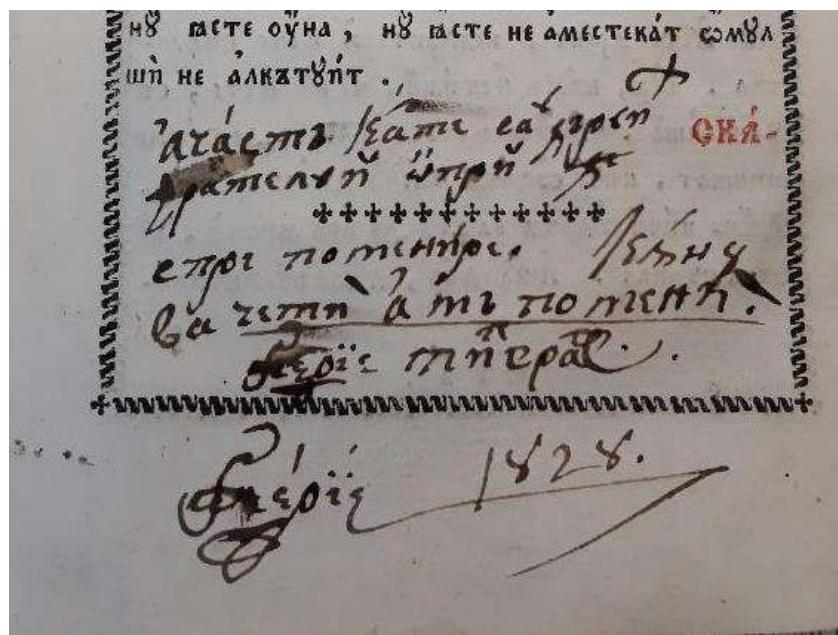

Fig. 3. Însemnarea tipografului Sterie

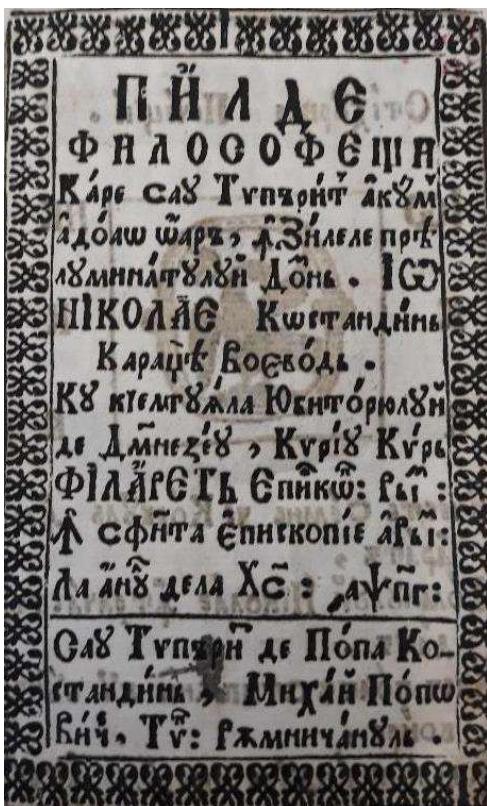

Fig. 4.

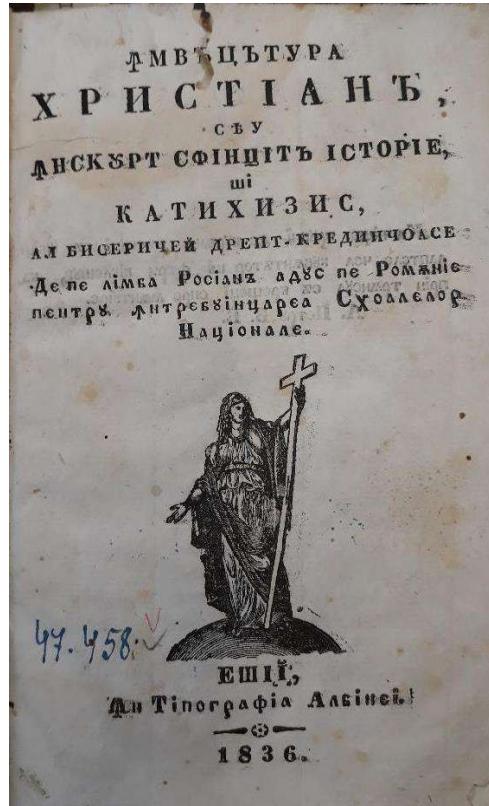

Fig. 5.

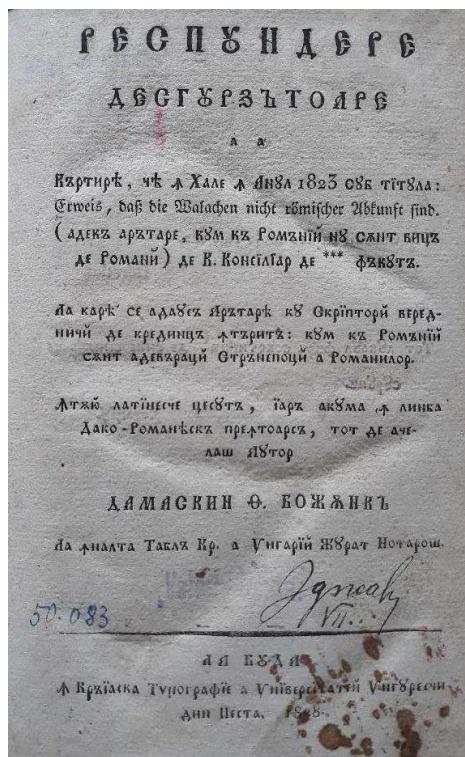

Fig. 6.

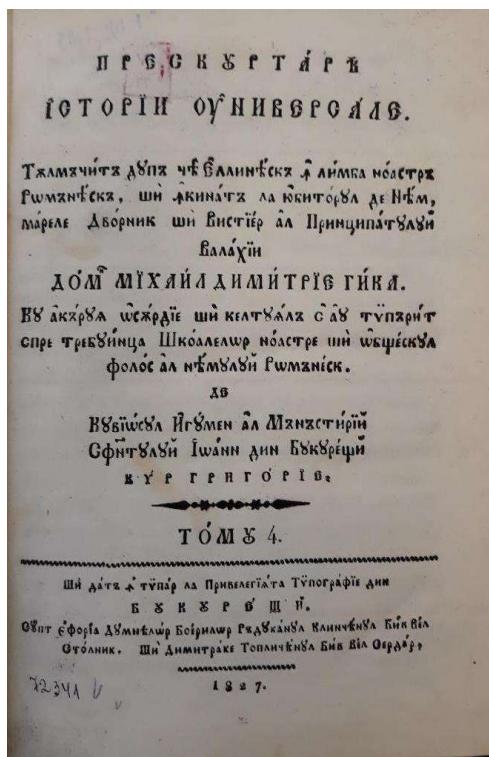

Fig. 7.